

УДК 338.242:[330.342.146:334.722](477)
DOI <https://doi.org/10.32782/1813-3401.2024.3.12>

О. Л. Петрик

кандидат наук з державного управління, доцент,
доцент кафедри кримінального права та правосуддя
Національного університету «Чернігівська політехніка»
<https://orcid.org/0000-0002-9365-7823>

ЕЛЕМЕНТИ УЧАСТІ ДЕРЖАВИ У РАМКАХ СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА В УКРАЇНІ НА ОСНОВІ ПАРТИСИПАТИВНОГО ПІДХОДУ

У статті досліджено проблематику елементів та проблем участі держави у розвитку соціальних підприємств в Україні. Відзначено, що в умовах війни саме соціальне підприємство здатне згладити ряд гострих питань в суспільстві, а також прискорити їх вирішення.

Аналіз теоретичного матеріалу дозволив дослідити сутність соціального підприємства, що дало змогу сформулювати найбільш повне визначення цієї дефініції. Соціальне підприємство – це діяльність підприємства чи організації, яка функціонує з метою отримання прибутку та виконання соціальної місії та вирішення соціальних проблем; це некомерційна діяльність, спрямована на досягнення соціального впливу.

Визначено, що соціальне підприємство допомагає частково вирішити проблему неспроможності бюджетів різних рівнів. Фінансово підтримувати певні категорії найбільш незахищених громадян, діяльність яких здійснюється в умовах економічної кризи, спричиненої різноманітними чинниками ендогенного та екзогенного характеру, особливо важливо.

У процесі дослідження визначено, що соціальне підприємство в Україні не отримує достатньої підтримки з боку держави та не є широко відомим у національному соціумі. Тому держава повинна запровадити законодавчі, організаційні та фінансові інструменти для розвитку соціального підприємства, а місцева влада має зробити все можливе для його сприяння на громадському рівні.

Визначено, що завдяки зовнішній фінансовій, організаційній та інформаційній підтримці держави, соціальні підприємці матимуть реальну можливість реалізувати свої креативні ідеї та лідерські здібності, активізувати громадську активність та сприяти вирішенню багатьох соціальних проблем, які загострилися у 2022 році. Ситуація воєнного стану в Україні, особливо питання соціального захисту соціально незахищених верств населення, безробіття та працевлаштування внутрішньо переміщених осіб, співпраця з волонтерськими та благодійними організаціями для збору та розподілу гуманітарної допомоги, виробництва та постачання необхідних товарів та послуг соціально незахищеним верствам населення, категорій населення і т. д. Все це може істотно сприяти поліпшенню суспільного життя, виходу з соціально-економічних криз і розвитку країни в цілому.

Ключові слова: економічний розвиток, соціальне підприємство, державна підтримка, територіальна громада, громадянське суспільство.

Постановка проблеми. Актуальність розвитку соціального підприємства в Україні зростає в контексті вирішення завдань реінтеграції окупованих територій, оскільки військові дії супроводжуються численними економічними проблемами та недостатнім державним фінансуванням відновлення інфраструктури та соціальних заходів. За цих умов соціальне підприємство може забезпечити більш ефективний вихід із кризи шляхом створення сприятливого бізнес-середовища та підтримки активної

громадської позиції учасників, інноваційності та соціальної солідарності.

Соціальні підприємства, які створюють робочі місця для соціально незахищених верств населення, надають їм можливість отримати робочі навички та знання в сферах менеджменту, кар'єрного зростання та того, що експерти з прав власності називають «позитивним». Більшість соціальних підприємств в Україні забезпечують роботою представників цільових груп, пов'язаних основною діяльністю. Як і інші

підприємницькі структури, основною метою їх діяльності є досягнення позитивних фінансових і соціальних результатів, у тому числі за рахунок інвестицій.

У останні роки в Україні соціальне підприємство набуває все більшої популярності серед громад як ефективний механізм вирішення локальних соціально-економічних проблем територіальної громади. Запорукою успіху концепції соціального підприємства в Україні є розробка національної стратегії розвитку соціальних підприємств, здатної координувати зусилля всіх зацікавлених сторін: підприємців, громадських інституцій, донорських структур та держави – усіх стейкхолдерів партисипативної моделі розвитку соціального підприємства в Україні.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Однак, незважаючи на суттєві наукові здобутки подальшого розвитку потребують питання аналізу елементів участі держави у розвитку соціального підприємства в Україні. Проблемними питаннями розвитку соціального підприємства займалися як вітчизняні, так і закордонні науковці, такі як: Д. Борнштейн, Р. Braunerhjelm, М. Гончарова, Н. Гусак, Б. Дрейтон, J. Dees, Л. Долуда, Г. Кабаченко, Ю. Кірсанова, Д. Кикал, Н. Коваленко, А. Корнецький, Т. Лайонс, Н. Луговенко, М. McLean, В. Назарук, М. Наумова, S. Osberg, A. Peredo, L. Roger, С. Сафаров, А. Свинчук, Ф. Спреклі, А. Туманова, Л. Шаульська та чимало інших. Проте, проблеми розвитку елементів участі держави у розвитку соціального підприємства в Україні в контексті вирішення соціально-економічних проблем суспільства, особливо на рівні територіальних громад, є не достатньо дослідженими, а отже, потребує додаткових узагальнень.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні ключових елементів участі держави у розвитку соціального підприємства в Україні в сучасних умовах.

Виклад основного матеріалу. В Україні перші спроби впровадження соціального підприємства були зроблені на початку 2000-х років. Лише у 2004 році словосполучення «соціальне підприємство» увійшло в український лексикон після серії тренінгів з американськими експертами щодо створення соціальних підприємств у державних установах.

У ході проведеного дослідження встановлено, що основними передумовами розвитку соціальних підприємств в Україні є:

– недосконалість законодавства про соціальні підприємства, що дозволяє різноманітним організаційно-правовим формам бізнесу в Україні адаптуватися до нових викликів сьогодення [7];

– можливість залучення ресурсів, які не зацікавлені у традиційному бізнесі (особи з обмеженими можливостями, люди похилого віку, внутрішньо переміщені особи, багатодітні сім'ї тощо) [6];

– використання аутсорсингу – можливість для традиційних компаній залучати соціальні підприємства шляхом використання елементів аутсорсингу (прибирання, доставка, виробництво деталей (продуктів)), що створює додаткові можливості для розвитку соціального підприємства і не обтяжує традиційний бізнес своїми витратами;

– зростання попиту на продукцію соціальних підприємств – інтерес споживачів до вітчизняних виробників, наявність соціальної складової у підприємств тощо;

– додаткова участь у джерелах створення соціальних підприємств – на відміну від існуючих підприємств, є можливість залучати міжнародні гранти, отримувати пільгові кредити та брати участь у консультаціях та навчанні для підвищення рівня соціальних підприємств в Україні.

Основні шляхи досягнення своєї місії – це продаж власної продукції, працевлаштування представників вразливих груп, підтримка соціальних, культурних чи спортивних заходів, проєктів і програм.

Організаційна форма діяльності суб'єктів економіки, яку найчастіше вибирають соціальні підприємці – фізичні особи – підприємці. Протягом останніх десяти років (з 2012 по 2022 р.) в Україні було зареєстровано більше 300 соціальних підприємств [2], а з них найбільшу питому вагу – у 2021 р. та 2022 р. (32 та 34 підприємства відповідно) [2].

Головними суб'єктами вітчизняних соціальних підприємств є: громадська організація + фізична особа-підприємець – 28% підприємств, громадська організація – 26%, фізична особа-підприємець – 15%, ТОВ – 13%, підприємство як об'єднання громадян – 13%, благодійний фонд – 2,5% та приватні підприємства – 2,5% [3].

Географія розповсюдження соціальних підприємств охоплює всю Україну. Найбільша кількість соціальних підприємств знаходиться у м. Київ (20%), Львівській (10%), Полтавській (6%),

Донецькій (6%), Київській (5%), Запорізькій (5%), Харківській (4%) областях. Найменше соціальних підприємств у Волинській області [4].

Соціальне підприємництво в Україні достатньо широко підтримується міжнародними фондами і організаціями (рис. 1).

Щодо підтримки державою соціальних підприємств, то через відсутність досконалого законодавства та чіткого нормативного визначення й врегулювання цього виду підприємництва, країна ще не повністю підтримує розвиток соціальних підприємств.

Більшість підтримки соціальних підприємств органами місцевого самоврядування здійснюється в рамках програм підтримки малого та середнього бізнесу. Зокрема, у деяких регіонах ця підтримка включає:

- погашення відсотків за кредитами бізнесу;
- надання «маркетингових ваучерів» – повернення 50% внеску за участь у міських, всеукраїнських та міжнародних виставках;
- створення центрів підтримки стартапів та центрів консультацій для стартапів;
- державні закупівлі та соціальне замовлення;
- надання в оренду приміщень для громадських установ за пільговими цінами [4].

Наприклад, у плані заходів щодо реалізації Стратегії розвитку МСП України до 2020 року було недостатньо відображено питання розвитку соціального підприємництва. У рамках цих заходів Мінекономрозвитку спільно з органами місцевого самоврядування створюють регіональні мережі центрів підтримки підпри-

ємництва, які стануть зв'язками з національною інфраструктурою підтримки мікро-, малих та середніх підприємств: включені потенційні підприємці, в тому числі соціально незахищені верстви населення (ветерани АТО, внутрішньо переміщені особи, молодь). На нашу думку, саме ці центри можуть надавати консультаційну та менторську підтримку з питань соціального підприємництва. Крім того, поштовхом для розвитку соціального підприємництва могло б стати прийняття закону, який регулює соціальне підприємництво, і Міністерство економічного розвитку і торгівлі України вже планує розробку проекту такого закону.

У США державна підтримка розвитку соціального підприємництва зведена до «усунення правових та адміністративних бар'єрів, законодавчих положень щодо пільгового кредитування та розвитку соціального партнерства між державними органами, бізнесом та некомерційним сектором», що забезпечує наступні переваги: ліцензування та сертифікації соціальних підприємств у таких сферах, як соціальне забезпечення, освіта та медичне обслуговування. Цим компаніям також гарантується можливість отримання соціальних замовлень від державних органів [6]. У країні немає активної участі держави в підтримці соціальних підприємств. Уряд США надає фінансову підтримку соціальним підприємствам, а також створено Департамент соціальних інновацій, який надає приблизно 2 мільйони доларів на рік [6].

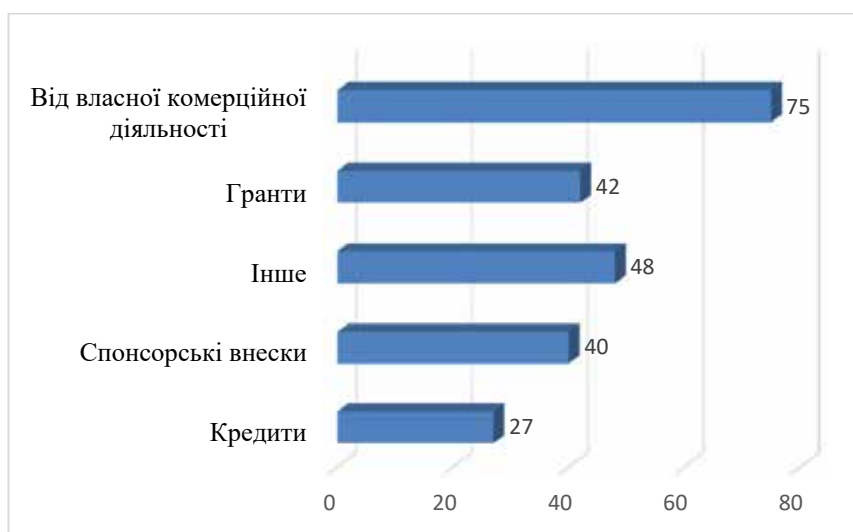

Рис. 1. Джерела фінансування соціальних підприємств України, 2022 р.

*Джерело: побудовано автором на основі [4]

Найбільш активна робота в сфері державної підтримки соціальних підприємств ведеться в країнах Європи, адже відповідні стратегії чи програми були прийняті майже в усіх країнах. Успішним кроком Великобританії до розвитку соціального підприємництва можна вважати прийняття таких національних стратегій, як «Соціальне підприємництво: стратегії успіху» та «Кращий бізнес: стратегія та план дій для соціального підприємництва в Шотландії». Вона спрямована на підвищення ролі соціальних підприємств, відкриття ринків для цих підприємств та створення інтегрованої підтримки сектора [4].

Висновки. Отже, як бачимо, у багатьох провідних країнах світу держава відіграє важливу роль у створенні та розвитку соціальних підприємств, тому, відповідно до вищевикладеного, для пошвидшення розвитку соціальних підприємств в Україні необхідна розробка відповідної державної стратегії. Зокрема, розробка спеціальної законодавчої бази для функціонування соціальних підприємств, відповідної програми розвитку з визначеними пріоритетами державної фінансової підтримки, розробка інструментів залучення підприємств і державних установ для розвитку соціальних підприємств, урегулювання процедури заснування та подальшого функціонування такого суб'єкта господарювання як соціальне підприємство, зокрема у формі малих підприємств, що є найбільш поширеним на даному етапі соціально спрямованої економіки України.

Таким чином, першочерговою запорукою успіху соціального підприємництва в Україні може бути розробка національної стратегії розвитку соціальних підприємств в країні. Це дозволяє скоординувати зусилля всіх зацікавлених сторін: підприємців, органів державної влади, донорських структур і корпорацій. Розробка кон-

цепцій розвитку соціального підприємництва в Україні також може стати важелем розвитку як цієї соціальної інституції, що на нашу думку має вагомий соціальний ефект, так і економіки країни в цілому, що є надважливим в умовах її санації у післявоєнний період.

Список використаної літератури:

1. Теслюк С., Демчук І. Розвиток соціального підприємництва в Україні в умовах воєнного стану. *Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки*. 2022. № 4. С. 116–125.
2. Нагорна Н.С., Максьом К.В. Соціальне підприємство як детермінанта реінтеграції військовослужбовців, ветеранів АТО/ООС та членів їх сімей. *Габітус. Науковий журнал з соціології та психології*. 2022. № 36. С. 272–276.
3. Галушка З.І. Роль соціального підприємництва у забезпеченні розвитку громад. *Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції «Соціальне підприємництво: теорія, практика та міжнародний досвід»*, КНЕУ, 18 травня 2018 року, С.182–185.
4. Соціальне підприємництво в Україні. Економіко-правовий аналіз. EU NEIGHBOURS east. 2020. URL: https://www.euneighbours.eu/sites/default/files/publications/2020-11/Legal%20report%20in%20Ukraine_Ukrainian.pdf
5. Довгань О. В. Проблеми розвитку соціального підприємництва. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=2666>
6. Шаульська Л.В., Кабаченко Г.С. Розвиток соціального підприємництва як напрям державного регулювання ринку праці. *Економіка і організація управління*, № 2 (22), 2016. URL: <http://jeou.donnu.edu.ua/article/viewFile/4823/4854>
7. Chien-Chung Huang Blair Donner. The Development of Social Enterprise: Evidence from Europe, North America, and Asia. Research Report #40 March 2018. URL: https://socialwork.rutgers.edu/sites/default/files/report_40.pdf

Petryk O. L. Elements of state participation in the framework of the strategy for the development of social entrepreneurship in Ukraine based on a participatory approach

The article examines the issues of the elements and problems of the state's participation in the development of social enterprises in Ukraine, that in the conditions of war, social entrepreneurship itself is capable of smoothing out a number of acute issues in society, as well as speeding up their resolution.

The analysis of the theoretical material made it possible to explore the essence of social entrepreneurship, which made it possible to form the most complete definition of this definition. Social entrepreneurship is the activity of an enterprise or organization that functions for the purpose of obtaining profit and fulfilling a social mission and solving social problems; it is a non-profit activity aimed at achieving social impact.

It was determined that social entrepreneurship helps to partially solve the problem of the inability of budgets at different levels to financially support certain categories of the most vulnerable citi-

zens, whose activities are carried out in conditions of an economic crisis caused by various factors of an endogenous and exogenous nature, which is especially important.

During the research, it was determined that social entrepreneurship in Ukraine does not receive sufficient support from the state and is not widely known in society. Therefore, the state should introduce legislative, organizational and financial instruments for the development of social entrepreneurship, and local authorities should do everything possible to promote it at the public level.

It was determined that thanks to the external financial, organizational and informational support of the state, social entrepreneurs will have a real opportunity to realize their creative ideas and leadership abilities, to intensify public activity and contribute to the solution of many social problems that have worsened in 2022. The martial law situation in Ukraine, especially the issue of social protection of socially vulnerable groups of the population, unemployment and employment of internally displaced persons, cooperation with volunteer and charitable organizations for the collection and distribution of humanitarian aid, production and supply of necessary goods and services to socially vulnerable groups of the population. categories of the population, etc. All this can significantly contribute to the improvement of social life, the exit from socio-economic crises and the development of the country as a whole.

Key words: *economic development, social entrepreneurship, state support, territorial community, civil society.*